

- 2 Scebedev, V. La letteratura bianco-rutena / V. Scebedev // L'Europa Orientale (Roma). – 1923 (Anno III). – № 1. – P. 14–25.
- 3 Palmieri, A. La Bjelorussia Sovietista / A. Palmieri // L'Europa Orientale (Roma). – 1926 (Anno VI). – №3. – P. 129–141.
- 4 Sgambati, E. L'ucrainistica e la bielorusistica in Italia nel settantennio passato (1920-1990) e i loro compiti futuri / E. Sgambati // La slavistica in Italia. Cinquant'anni di studi (1940-1990) / a cura di G. Brogi Bercoff, G. Dell'Agata, P. Marchesani, R. Picchio. – [Roma] : Ministero per i beni culturali e ambientali, 1994. – P. 247–269.
- 5 Guerrieri, T. Il teatro della Russia Bianca / T. Guerrieri // Comoedia: Rassegna mensile del teatro. – 1929 (VII). – № 3 (15 marzo– 15 aprile). – P. 55.
- 6 Lo Gatto, E. La giovane letteratura d'un vecchio popolo / E. Lo Gatto // Note di storia e della letteratura russa / E. Lo Gatto. – Roma : Istituto per l'Europa Orientale, 1931. – P. 81–88.
- 7 E. L. G. [Ettore Lo Gatto]. Kupala Janka / E. Lo Gatto // Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti : [in 35 voll.]. – Roma : Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani, 1933. – Vol. XX. – P. 310.
- 8 E. L. G. [Ettore Lo Gatto]. Russia Bianca: lingua e letteratura / E. Lo Gatto // Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti : [in 35 voll.]. – Roma : Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani, 1936. – Vol. XXX. – P. 337–338.
- 9 D'Amelia, A. À la mémoire de Ettore Lo Gatto / A. D'Amelia, J. Catteau // Revue des études slaves. – 1983. – T. 55. – Fasc. 4. – P. 643–658.
- 10 Lo Gatto, E. La letteratura bielorusa / E. Lo Gatto // Storia delle letterature moderne d'Europa e d'America : in 6 voll. / diretta da C. Pellegrini. – Milano : Vallardi, 1958. – Vol. 5. – P. 263–267.
- 11 Culeddu, S. Giacomo Prampolini / S. Culeddu // <https://rivistatradurre.it/giacomo-prampolini-milano-1898-pisa-1975/>. – Data di accesso: 27.09.2022.
- 12 Prampolini, G. Le letterature dell'Ukraina e della Russia Bianca / G. Prampolini // Storia universale della letteratura / G. Prampolini. – Torino : Unione Tipografico-Editrice Torinese, 1938. – Vol. III, parte 3a. – P. 663–667.

The article examines the publications on Belarusian literature by A. Palmieri, T. Guerrieri, E. Lo Gatto, G. Prampolini, which appeared in Italy in the first half of the 20th century, and it is analyzed how Yanka Kupala is represented in them, and how his literary heritage is characterized and evaluated.

УДК 811.161.3'42'271:398.92:821.161.3*Я.Купала

3. У. ШВЕДАВА

(г. Гомель, УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны»)

АБ ЯКАСЦЯХ МАЎЛЕННЯ БЕЛАРУСАЎ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ МОВЫ ЯНКІ КУПАЛЫ)

У артыкуле на матэрыяле фразеалагізмаў мовы твораў Янкі Купалы разглядаюцца два асноўныя аспекты працэсу гаварэння – 'што гаварыць' і 'як гаварыць'. Кожная фразеалагічная адзінка сваім вобразам, унутранай формай даводзіць ацэнку маўлення, фармулюе выпрацаваныя ў народа правілы ці антыправілы (адзначаецца перавага адмоўнага ў змесце і ацэнцы) арганізацыі маўленчай дзейнасці беларуса, што і было скарыстана Янкам Купалам у яго творах.

Адметнасцю чалавека з'яўляецца яго валоданне мовай, а таксама здольнасць характарызаваць і даваць ацэнку свайго і чужога маўлення як адметнай дзейнасці чалавека. Менавіта гэта знайшло адлюстраванне ў фразеалагічных адзінках беларускай мовы, якія, як

вядома, фіксуюць найбольш важныя агульначалавечыя і нацыянальна-адметныя ўяўленні пра дабро і зло, станючае і адмоўнае ў паводзінах, характары, дзеяннях чалавека, бо яны як своеасаблівыя адзінкі мовы арыентаваны непасрэдна на чалавека.

Для рэканструкцыі маўлення як фрагмента фразеалагічнай карціны свету беларусаў у межах артыкула абраны фразеалагізмы, аб'яднаныя агульнай семай 'гаварыць', якая прадугледжвае розныя аспекты актуалізацыі агульнага паняцця ў працэсе маўленчай дзейнасці. Асабліваць фразеалагічных сродкаў прадстаўлення маўленчай дзейнасці чалавека заключаецца ў тым, што менавіта ў іх падкрэсліваюцца, эмацыйна выдзяляюцца два асноўныя аспекты працэсу гаварэння – 'што гаварыць' і 'як гаварыць', паколькі фразеалагізмы актуалізуюць значны аб'ём семантыкі, які не можа быць перададзены адным эквівалентным дзеясловам.

Аб'ектам даследавання вызначаных аспектаў працэсу гаварэння з'яўляюцца фразеалагічныя адзінкі (усяго каля 100), выдзеленыя метадам суцэльнай выбаркі са "Слоўніка фразеалагізмаў мовы твораў Янкі Купалы" [1].

Функцыянальна-семантычны аналіз больш за палову (55) фразеалагізмаў, якія рэпрэзентуюць аспект 'што гаварыць', дазваляе выдзеліць сярод іх амаль два дзясяткі паказчыкаў зместу маўлення, якія ў сваю чаргу выяўляюць выразную станючую ці адмоўную канатацыю праз абраныя вобразы, унутраную форму, кампанентны склад.

Да пазітыўных паказчыкаў зместу маўлення можна аднесці:

адабрэнне (*добрым словам памінаць* 'выказаць (выказваць) адабрэнне, пахвалу, добразычліваць'; *расцякацца мысляй па дрэву* 'гаварыць, спяваць цудоўна, чароўна ў славу каго-н.; хваліць каго-н.');

адкрытасць меркавання (*на язык браць* 'выказаць словамі тое, што думаецца'; *падаваць голас* 'выяўляць сваю наяўнасць, існаванне, выказаць сваю думку, меркаванне'; *сказаць слова* 'выказаць сваю думку, сваё меркаванне');

гаварыць аб набалелым (*на балючай (на вячэстай) біць струне* 'гаварыць аб самым набалелым, думаць пра тое, што найбольш хвалюе, мучыць каго-н.');

гаварыць новае (*новую песеньку спець* 'паведаміць штосьці новае');

гаварыць праўду (*праўду рэзаць* 'гаварыць так, як ёсць на самой справе, без прыкрас');

выказваць просьбу (*кланяцца ў ногі* 'уніжана прасіць аб чым-н. каго-н. '; *рукі цалаваці* 'вельмі прасіць, маліць каго-н. аб чым-н., быць залежным'; *рукі лізаць* 'вельмі прасіць, маліць; угоднічаць, падхалімнічаць перад кім-н. '; *лапу цалаваць* 'прасіць, маліць што-н., быць пакорным каму-н. '; *ласкі прасіць* 'прасіць чыёй-н. дапамогі або міласці'; з *наклонам ісці* 'прасіць каго-н. аб чым-н., звяртацца з якой-н. справай да каго-н.');

гаварыць прыемнае (*пускаць туман* 'гаварыць прыемнае, добрае з мэтай зачараваць, стварыць добрае ўражанне (звычайна хлопец дзяўчыне)');

выказваць спагаду (*высніць душою* 'выразіць, выказаць што-н., што блізка, дорага каму-н. '; *слоўца даць* 'азвацца прыязна, выказаць спагаду, ласку каму-н.').

Негатыўная ацэнка зместу маўлення прадстаўлена таксама разнастайна паводле вызначаных крытэрыяў адмоўнай характарыстыкі. Сярод іх:

абвінавачваць, абражаць (*у балота таптаць* 'усяляк чарніць, прыніжаць, зневажальна адзвацца, несправядліва абвінавачваць, зніштажаючы годнасць чалавека'; *не шкадуючы памыяў*, *абліваць* 'няславіць, беспадстаўна гаварыць дрэнна пра каго-н. '; *утаптаць у гаць* 'зняславіць, абразіць'; *гразню кідаць* 'незаслужана чарніць, зневажаць'; *злосцяй апляваць* 'абразіць каго-н., выказаць сваю злосць, раздражненне' і інш.);

абгаворваць (*бубніць бубнам* 'жыва перадаваць якую-н. чутку, няславіць, пляткарыць, абгаворваць каго-н.');

гаварыць абы-што, пустасловіць (*контрафалды малоць* 'пярэчыць, гаварыць не тое, што трэба'; з *пустога ў парожняе пераліваць* 'весці пустыя размовы, займацца балбатнёй, пустасловіць'; *малоць языком* 'гаварыць абы-што, пустое, без толку');

рабіць заўвагу, вымову (*прышпіліць хвост* 'зрабіць строгую вымову, паўшчуваць, пакараць каго-н.');

дакараць (*чытаць маралы* ‘выгаворваць, дакараць каго-н.’; *вочы выбраць* ‘папракаць, дакараць каго-н. чым-н.’ і інш.);

гаварыць непрыемнае, злое (*на вока выкідаць* ‘зласліва гаварыць, выгаворваць каму-н. пра што-н. непрыемнае’; *нацяпаць языком* ‘нагаварыць што-н. злое, нядобрае ці лішняе’);

ашукваць (*марочыць мазгі* ‘надакучліва гаварыць што-н. няправільнае, падманваючы каго-н.’; *мазгі заводзіць* ‘заблытваць каго-н., пазбаўляць здольнасці разумна разважаць, уводзіць у зман’);

папракаць (*прытычкі сыпаць* ‘выгаворваць каму-н., даводзячы сваё, папракаць’; *у вочы кідаць* ‘папракаць, дакараць чым-н., рэзка выказваючы, не ўтойваючы’).

У адзначаных амаль 40 фразеалагічных адзінках, што рэпрэзентуюць другі аспект маўлення – ‘як гаварыць’, акцэнтуюцца ўвага на трох аспектах ацэнкі – дадатнай, адмоўнай ці нейтральнай як кампаненце фразеалагічнага значэння кожнай адзінкі, дзякуючы чаму выразна выяўляецца адабрэнне, асуджэнне ці адсутнасць ярка выражанага адабрэння або асуджэння як канстатацыі сацыяльна прынятай ацэнкі маўленчай дзейнасці чалавека. У выніку аналізу фразеалагізмаў, аб’яднаных значэннем ‘гаварыць як’, намі выдзелена шэсць асноўных крытэрыяў якасці маўлення, якія з’яўляюцца важнейшымі для беларуса:

1) *сіла голасу* перадаецца палярнымі ацэначнымі кампанентамі фразеалагічнага значэння ‘ціха’ – ‘гучна’. Прычым фразеалагізмы як з ацэначнай семай ‘ціха’ (напрыклад, *пад нос*), так і з ацэначным кампанентам ‘гучна’ (напрыклад: *як у бубен біць*; *бухаць грамабойным голасам*) выяўляюць адмоўную ацэнку невыразнаму маўленню ці неапраўдана гучнаму.

Высокая ступень гучнасці маўлення, як можна меркаваць, звязана і з фразеалагізмам *задаць пытлю* ‘моцна правучыць, выгаварыць, энергічна ўздзейнічаць на каго-н.’, паколькі гэта звязана з вымовай, а таксама з абраным вобразам і кампанентным складам: сэнсаўтваральны кампанент *задаць*, “які ў свабодным ужыванні, без дапаўнення, здольны рэалізаваць такое ж значэнне, як і ўвесь фразеалагізм (параўн., напрыклад: “Дам я табе!”..)” і ўстарэлы назоўнік *пыталь*, які мае значэнні ‘машына для пытлявання пшаніцы’, ‘млын для пытлявання’, ‘спецыяльны млынавы мяшок для прасейвання мукі, які механічна прыводзіцца ў рух’ [2, с. 116], што сведчыць пра гучнасць і сілу ўздзеяння;

2) *эмацыянальнасць выражэння* таго, хто гаворыць, выяўляецца ў разнастайнасці эмоцый і пачуццяў у маўленні чалавека. Эмацыйны кваліфікатар ‘гаварыць шчыра, праўдзіва’ замацаваны за фразеалагізмамі *расчыніць душу*, *адкрыць душу*, у якіх кампанент *душа* сімвалізуе самае галоўнае, сутнасць чалавека, з’яўляецца цэнтрам эмоцый. І калі яна расчынена ці адкрыта, то гэта і выяўляе крытэрыі шчырасці, адкрытасці, праўдзівасці. Гэта ўласціва і фразеалагізмам *праўду кажучы*, *на праўдзе кажучы*, якія выкарыстоўваюцца ў якасці пабочнага слова з мэтай пераканаць у шчырасці і праўдзівасці выказвання. Значэнне ‘выказаць што-н. з болем, ад душы’ замацавана за фразеалагізмам *выліць слязамі*, вобразны складнік якой *слэзы* сімвалізуе боль, які суправаджае маўленне чалавека. Эмоцыя рашучасці перададзена ў фразеалагізме *як сякерай* (гаварыць) ‘катэгарычна, рашуча, упэўнена’, вобраз якой звязаны з ацэнкай удару сякеры. А вось вобраз, пакладзены ў аснову фразеалагізма *як шылам* ‘балюча, непрыемна востра (казаць што-н. каму-н.)’, выклікае адмоўнае пачуццё непрыемнасці праз параўнанне з вобразам-эталонам шыла, за якім замацавана роля наносіць уколы і такім чынам прычыняць боль. Эмоцыя злосці як кваліфікатара маўлення адной асобы ў адносінах да другой фіксуецца ў значэнні ‘зласліва гаварыць каму-н. пра што-н. непрыемнае’, замацаваным за фразеалагізмам *на вока выкідаць*. Эмацыйны кваліфікатар ацэнкі дзёрзкасці маўлення замацаваны за фразеалагізмам *з рызыкай* ‘дзёрзка, з выклікам (гаварыць што-н.)’. Эмоцыя знявагі перададзена фразеалагізмам *з балотам мяшаць*, *з гразей змяшаць* ‘усяляк зневажаць, груба абражаць, прыніжаць каго- ці што-н., несправядліва абвінаваціць’ і ў *вочы кідаць* ‘папракаць, дакараць чым-н., рэзка выказваючы, не ўтойваючы’.

Пэўная ступень удзелу эмоцый у маўленчай дзейнасці можа быць абазначана ў фразеалагічным значэнні дадатковай семай ‘вельмі’. Так, фразеалагізмы з саматычным кампанентам *рукі* (*рук*) *цалаваці* ‘вельмі прасіць, маліць каго-н. аб чым-н., быць залежным’, *лізаць рукі* ‘вельмі прасіць, маліць; угоднічаць, падхалімнічаць перад кім-н.’) паказваюць

высокую ступень эмацыйнага паказчыка просьбы: у першым выпадку выяўляецца наяўнасць залежнасці аднаго чалавека ад другога, у другім – наяўнасць падхалімства, ліслінасці і негатыўнай ацэнкі гэтага праз дзеяслоўны кампанент *лізаць*. З адмоўнай ацэнкай успрымаецца і фразеалагізм *кланяцца ў ногі* ‘ўніжана прасіць аб чым-н. каго-н.’, што выяўляе яго ўнутраная форма.

Разнавіднасцю эмацыянальнага паказчыка маўлення выступаюць жэставыя фразеалагізмы *на мігі* (размаўляць) ‘пры дапамозе жэстаў, знакаў’ і *тыкаць пальцамі* ‘адкрыта, публічна асуджаць, ганіць каго-, што-н.’, дзе ў першым адсутнічае ацэнка, а ў другім, наадварот, замацавана негатыўная канатацыя, што імпліцытна звязана з жэстам пальца (-аў), які можна патлумачыць як “можна наслаць на чалавека нячыстую сілу” [3, с. 511];

3) **тэмпаральны паказчык**, які вызначае своечасовасць – несвоечасовасць маўленчай дзейнасці. Станоўчую ацэнку, якая паказвае на маўленне да месца і часу, нясе фразеалагізм *да ладу* ‘дарэчы, у патрэбны момант (сказаць)’, у якім поўнасьцю не страчваецца значэнне кампанента *лад* – ‘згода, парадак, зладжанасць’. Несвоечасовасць маўлення выражана вобразамі фразеалагізмаў як з нейтральнай ацэнкай (*зляцець слоўцу з языка* ‘нечакана выказаць што-н.; сарвацца’; *вылецела слоўцо* ‘міжвольна выказаць, сказаць што-н.’), так і з адмоўнай (*уткнуць свае тры грошы* ‘нечакана і без патрэбы ўмяшацца ў чужую размову, гутарку, справу, калі не просяць’), што звязана з абраным вобразам пра тры грошы;

4) **паказчык розуму**, што і зафіксаваны ў фразеалагічных адзінках як са станоўчай, так і з адмоўнай ацэнкай. Да станоўчых паказчыкаў працэсу маўленчай дзейнасці адносяцца *памяць (з памяці)*, *дакладнасць маўлення (слова ў слова)*, *правільнасць выказаных слоў (як тапаром сячэ)*, *трапнасць і дакладнасць (слаўцо залатое)*, *абдуманасць (слоў напуста не кідаць)*, *красамоўнасць (расцякацца мысляй па дрэву)*. Да адмоўных паказчыкаў фразеалагізмаў адносяцца *нуднасць і бесталковасць гаварэння (жаваць жавачку)* ці *надакучлівасць (марочыць мазгі)*;

5) **колькасны паказчык** як крытэрыі ацэнкі маўлення выяўляецца ў фразеалагізмах з агульным значэннем ‘гаварыць многа’ (*колькі ўлезе; як латак у млыне*);

6) **паказчык нормы маўлення** звязаны з вобразамі кампаратыўных фразеалагізмаў *як той кажа і як кажучь* з агульным значэннем ‘як прынята гаварыць’.

Такім чынам, функцыянальна-семантычны аналіз фразеалагізмаў мовы твораў Янкі Купалы, што рэпрэзентуюць асноўныя аспекты працэсу гаварэння – ‘што гаварыць’ і ‘як гаварыць’, сведчыць пра рэлевантнасць маўленчай дзейнасці ў фразеалагічнай карціне свету беларусаў. Кожная фразеалагічная адзінка сваім вобразам, унутранай формай даводзіць ацэнку маўлення, фармулюе выпрацаваныя народам правілы і антыправілы з перавагай адмоўнага ў змесце і ацэнцы арганізацыі маўленчай дзейнасці беларуса, што і было скарыстана Янкам Купалам у адборы фразеалагізмаў і іх выкарыстанні ў яго творах.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1 Ляшчынская, В. А. Слоўнік фразеалагізмаў мовы твораў Янкі Купалы / В. А. Ляшчынская, З. У. Шведава. – Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2007. – 312 с.

2 Лепешаў, І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І. Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭн, 2004, 448 с.

3 Бирих, А. К. Русская фразеология. Историко-этимологический словарь: ок. 6000 фразеологизмов / СПбГУ ; Межкаф. словарный каб. им. Б. А. Ларина; А. К. Бирих, В. М. Мокиенко, Л. И. Степанов ; под ред. В. М. Мокиенко. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Астрель: АСТ: Хранитель, 2007. – 926 с.

The article examines two main aspects of the speaking process – “what to say” and “how to say” based on the material of phraseological units of the language of Yanka Kupala's works. Each phraseological unit with its image, internal form conveys the assessment of speech, formulates the rules or anti-rules developed by the people (the advantage of the negative in the content and assessment) of the organization of speech activity of a Belarusian, which was used by Yank Kupala in his works.